

*Prikaz***Takis Michas: Unholy Alliance: Greece and Milošević's Serbia**

Texas A&M University Press, College Station, Texas, 2002, 176 str.

»Mi nismo sami. Uz nas su Bog i Grci!« Na ovaj je način Radovan Karadžić prigodom svog službenog posjeta Ateni 1993. godine iskazao zahvalnost svojih sunarodnjaka na bezrezervnoj i bezuvjetnoj pomoći i potpori koju im je pružao grčki narod, ali i grčka vlada tijekom rata u Bosni. No, kako je bilo moguće da jedna zemlja-članica NATO-a i Europske unije, koja se diči svojom tisućljećima starom demokratskom tradicijom, frenetično podržava Miloševićev režim i njegovu politiku rata na prostorima bivše Jugoslavije, te time i njegovu satelitsku vladu na Palama, da bi se time potpuno odvojila i štoviše razdvojila od svih svojih zapadnih saveznika i »zaronila« u slijepi etnonacionalizam ojačanog usponom ortodoksnog fundamentalizma, glavno je pitanje kojim se pozabavio autor knjige Takis Michas. Michas, koji je prozvan »crnom ovcom« i »heretikom« grčkog novinarstva zbog svojeg objektivnog i nepristranog prikazavanja ratnih zbivanja na području bivše Jugoslavije i osobito zbog svojeg iznimno kritičnog stava prema službenoj politici kako Mitsotakisove tako i Papandreouove vlade, prati grčko-srpske odnose tijekom 90-ih i nastoji analizirati potpunu indiferentnost i dapače svjesno i voljno odbijanje grčkog naroda da prihvati objektivne činjenice i da osudi srpsku agresiju i zločine koje su počinili Srbi tijekom rata u Hrvatskoj, Bosni i na Kosovu. Točnije, nastoji razlučiti one faktore i one silnice koje su utjecale na formiranje onog stanja grčkog duha i svijesti koje on naziva »iracionalnim fundamentalizmom«, koristeći se sintagmom francuskog sociologa Edgara Morina. Naime, namjera njegove knjige nije bila objasniti zašto je Grčka stala na stranu Srbije i nužno se na taj način pozabaviti historijskom i religijskom uvjetovanošću međusobnih veza, nego razjasniti ono što je po njemu potpuno iracionalno: to što je »Grčka pristala uz najmračniju stranu Srbije«, pod čime on razumijeva Miloševićev režim i sve zločine koji su Srbi za vrijeme rata u Bosni i na Kosovu počinili. Kao jedan od eklatantnih primjera »masovne grčke histerije« navodi i osobno iskustvo: izgubio je svoju kolumnu u novinama te bio suspendiran zbog toga što je objavio žiro-račun na koji je molio grčke čitatelje da uplate pomoć za sarajevske dnevne novine »Oslobođenje«. To se dogodilo u travnju 1993. kada je Sarajevo bilo pod žestokim napadima, no grčki su čitatelji protestirali zbog njegove »pristranosti« i tobožnje potpore muslimanskim fundamentalistima.

Takis Michas je profesionalni novinar od 1985. i trenutačno piše za jedan od najтираžnijih dnevnih novina *Eleftherotypia*. Michas je kao novinar pratio i izvješćivao o ratnim događanjima na Balkanu tijekom 90-ih, te tako u svojoj

knjizi kombinira novinarske izvještaje s anegdotama i razgovorima koje je osobno vodio s većinom srpskih i grčkih političara, »ratnika« i ratnih profitera. Na svojim putovanjima po Bosni, Kosovu i Makedoniji razgovarao je i s lokalnim stanovništvom kako bi doznao kako oni doživljavaju Grčku i ocjenjuju grčku politiku što je utjecalo i na njegovu percepciju i razumijevanje tadašnjih zbivanja. Osim toga, bio je i viši savjetnik Andreasa Adrianopoulosa, tadašnjeg ministra trgovine i industrije, što mu je omogućilo izravnan pristup i uvid u poslove Vlade. Michasova knjiga ne nudi znanstveni pristup problematici niti joj je to namjera. Michas je bacio težište na iznošenje i objašnjenje stavova, razmišljanja i percepcija koji su oblikovali *Weltanschauung* grčkog naroda prema ratnim zbivanjima u Jugoslaviji, odnosno zanimaju ga *habitudes de coeur* (običaji srca) u opreci prema *habitudes de l'esprit* (običaji uma), pri čemu se koristi frazeologijom Alexisa De Tocquevillea želeći definirati »cjelokupni moral i intelektualno stanje naroda«. Konkretnije, kocept »navika srca« odnosi se na predsvjesni društveni konsenzus o tome što je društveno relevantno, dok »navike uma« upućuju na potpuno utvrđene političke tradicije i politički diskurs. Zato je Michas nastojao u knjizi sakupiti i istaknuti one momente za koje vjeruje da najbolje ocrtavaju mentalitet odnosno »navike srca« koje su prevladavale u grčkom društvu. On ne analizira vanjsku politiku Grčke, ne ispituje opravdanost grčko-srpskih veza niti detaljno istražuje poslovne i ine transakcije između Grčke i Srbije kojima se potpomagao Miloševićev režim te bankovni računi ratnih profitera. Michasa zanimaju širi društveno-kulturni procesi te osobito analiza kolektivne svijesti grčkog naroda koji je, prema njegovu mišljenju, pao pod »čini« etnonacionalizma.

Iako se slaže s Huntingtonovim mišljenjem kako je Grčka oduvijek predstavljala »anomaliju« budući da nije nikad bila sposobna usvojiti načela i etiku NATO-a i EU-a, a često se i udaljavala od zapadnih normi i bila u sukobu sa zapadnim vladama, ipak osuđuje kao vrlo limitiranu njegovu interpretaciju grčko-srpskih veza koje temelji isključivo na religioznom aspektu. Temeljna pogreška koju po njegovu mišljenju čine analitičari stavljajući grčke političke reakcije u kontekst podjele između istočnog i zapadnog kršćanstva je ta da tretiraju sferu religije kao autonomni dio društva koji postoji neovisno od istog tog društva i nije ni pod kakvim utjecajem događanja koja se u istom tom društvu odvijaju. Ako bi se grčko-srpska povezanost objasnila isključivo na religijskoj osnovi, kako bi se onda objasnio antagonizam koji vlada između Grčke i Makedonije, pa u izvjesnoj mjeri i Bugarske, koje su obje ortodoksne države? Kako bi se shvatila uloga koju je grčka ortodoksna crkva igrala u promoviranju i podupiranju grčke pomoći »srpskoj braći«, Michas smatra da je potrebno instituciju grčke crkve promatrati u okviru najvažnijeg političkog procesa, točnije stvaranja grčke nacije. U tom kontekstu Michas istražuje prirodu grčkog nacionalizma i njegovu uvjetovanost, odnosno povezanost s religijom: nacionalni se identitet poistovjetio s etničkim pri čemu je pravoslavna religija postala osnovni konstitutivni element. Konkretno to znači da biti Grk znači pripadati grčkoj pravoslavnoj crkvi, odnosno pripadnik druge

vjere može imati grčko državljanstvo, ali nije Grk, nedostaje mu odlika »grčkosti« (*ellinikotita*). Drugi bitan aspekt koji Michas ističe prigodom analize grčkog nacionalizma je artikulacija koncepta ljudskih prava. Prema njemu, jedan od distinktivnih obilježja političke kulture moderne Grčke je upravo potpuni nedostatak koncepta individualnih prava što se pak objašnjava utjecajem pravoslavne religije na oblikovanje grčke nacionalističke ideologije u 19. stoljeću. Za razliku od liberalnog nacionalizma koji je rođen na zapadu i koji se temelji na idejama prosvjetiteljstva, u Grčkoj su bili preokupirani očuvanjem jedinstva i izvornosti pravoslavlja što je ujedno i postalo *axis* njihovog militantnog konzervativizma. Tako su u Grčkoj, kao uostalom i drugdje na Balkanu, istisnute ključne ideje prosvjetiteljstva: kritički um i koncept individualne slobode. Sljedeći aspekt koji Michas razmatra je psihološki profil grčkog nacionalizma pri čemu upotrebljava termin Stjepana Meštovića, *postemocionalizmom*, kako bi bila objašnjena sva ona sredstva koja su korištena kako bi se mobiliziralo, kanaliziralo i upravljalo s reakcijama grčkog društva na ratna događanja u Jugoslaviji. Kao primjer postemocionalnog mehanizma, Michas navodi grčke medije koji su prigodom srpskog napada na Vukovar opetovano upozoravali i podsjećali svoje gledateljstvo na ustaške zločine počinjene za vrijeme Drugog svjetskog rata. Na isti su način podsjećali i na pad Carigrada te svekolike zločine Turaka prigodom izvještavanja o padu Srebrenice i masovnim silovanjima u Foči.

Sve ove aspekte Michas pokušava analizirati u događanjima koja prenosi u knjizi s time da je napravio osnovnu podjelu na opisni dio u poglavljima od 1-6, koje je pak razdijelio na događanja u Bosni i na one vezane uz Kosovo, te na teoretski dio u poglavljima od 7-9 gdje je nastojao navedene događaje prikazati u općenitijem kontekstu ideologije i institucija. Pregled događaja kojima želi dokumentirati ustrajnu potporu Grčke Miloševićevom režimu započinje opisom reakcije grčkih medija i grčke javnosti na pad Srebrenice, koja po Michasu najzornije ocrta kolektivnu histeriju i potpunu iracionalnost u percipiranju istine, štoviše potpunu ignoranciju i voljno odbijanje prihvatanja stvarnih činjenica. Događaj koji je u modernoj povijesti nakon Holokausta najviše šokirao i sablaznio kako europsku tako i svjetsku javnost, u grčkom je narodu izazvao euforiju i dao povoda za slavlje: uz srpsku zastavu koja je podignuta na pravoslavnoj crkvi u Srebrenici, zavijorila se i grčka i bizantska zastava te zastave Vergine (prijestolnica Filipa Makedonskog) koje su podigli pripadnici dobrovoljačke grčke jedinice. Njih je, štoviše, odlikovao i sam Radovan Karadžić za borbene zasluge prigodom osvajanja Srebrenice. Upitani zašto se bore u Bosni, na strani Srba, najčešće bi odgovarali da je glavni razlog njihova zajednička religija te borba protiv muslimanske prijetnje, osobito Turaka, pa i protiv cionista, Vatikana, Nijemaca, Amerikanaca. Takav njihov stav nije bio izoliran, nego je bio skupni izraz osjećanja i razmišljanja grčke javnosti. Pritom Michas upućuje na paradoksalnu činjenicu kako takav stav grčkog mnijenja nisu inspirirali niti diktirali mediji i službena politika, nego se radilo o »bottom-up« efektu pri čemu su i mediji i političari popustili prevladavajućem zahtjevu javnosti. Michas doduše ne šteti ni

grčke medije i opetovano ih kritizira za pristrano i neobjektivno informiranje, no ističe kako grčka javnost ustvari nije niti htjela biti ispravno informirana. Mediji su jednostavno prenosili ono što je grčka javnost očekivala i željela čuti. Michas to objašnjava slabošću grčkoga civilnog društva i prevladavajućom netolerancijom u cjelokupnom društvu. Dakle, radi se o jednom netolerantnom društvu u jednoj tolerantnoj državi, a takvo obilježje on pripisuje prevladavanju još uvijek jednog militantnog i prilično primitivnog etnonacionalizma koji jednako pothranjuju i grčka desnica i grčka ljevica (!) te osobito grčka pravoslavna crkva. Kada su bila organizirana događanja vezana uz potporu i pomoć Srbima te prosvjedi i demonstracije uperene protiv NATO akcija u Bosni i na Kosovu, jednako je sudjelovala i desna i lijeva struja, predvođene skeptrom grčkog arhiepiskopa. Michas osobito oštro kritizira ulogu grčke pravoslavne crkve i samog arhiepiskopa Grčke Christodoulosa u kreiranju novog antagonizma između latinskog zapada i pravoslavnog istoka te propagiranju zavjera urote s temom viktimizacije ortodoksnog stada u kojima su glavnu ulogu nosile Turska i Vatikan: Turska u svojim nastojanjima da »zaokruži Grčku stvarajući muslimansku državu (sc. Bosnu) s namjerom da izoliraju Grčku od njenih ortodoksnih susjeda« i »Vatikan koji se udružio s međunarodnim snagama Zla kako bi proveo Novi poredak koji pretpostavlja Antikrista«. Osobito žestoko napada arhiepiskopa Christodoulosa jer razvija i njeguje vjerski nacionalizam, izjednačavajući nacionalne interese s interesima pravoslavne vjere, stavljajući između Grčke i pravoslavlja znak jednakosti. Iracionalni strah i paranoja od svekolike urote protiv očuvanja »grčkosti« kulminirala je u valu novog antiamerikanizma koji, za razliku od antiameričkog pokreta ljevice 60-ih koji je bio usmjeren na kritiku miješanja SAD u unutarnje poslove Grčke i podržavanja vojne diktature, odražava stav netolerantnog grčkog društva koji se protivi multikulturalnom i multietničkom konceptu zaživljenog u SAD jer on »narušava samu bit lingvističke, kulturne i etničke homogenosti koja je pilar grčkog etnonacionalizma«. U tom se kontekstu i objašnjava opći stav grčkog društva koji odbija multietnička ili multikulturalna društva kao neodrživa što će potvrditi i službena grčka politika ne prihvaćajući Bosnu i Makedoniju jer »nisu održive države«. Konačno, Michas u ovom kontekstu razmatra i potpunu indiferentnost i odsustvo sućuti Grka za stradanja muslimana u Bosni i na Kosovu jer »u etnonacionalnim državama kršenje prava osobe koja ne dijeli etničke odlike neke skupine ne smatra se zločinom ravnim kršenju prava koja istoj grupi pripada.«

Ni grčka vrhuška nije pošteđena Michasovog žalca. Naime, dobro je poznato da je Grčka opetovano kršila sankcije nametnute Srbiji i da se Miloševićev režim održavao na računima u grčkim i ciparskim bankama, te se zato Michas nije osobito pozabavio tom temom. No iznio je određene podatke koje otkrivaju prljavi obraz grčkog političkog establishmenta. Michas tako otkriva kako su NATO-ve vojne tajne o zračnim napadima u Bosni 1995. izravno prenošene Mladiću preko samog tadašnjeg grčkog premijera Andreasa Papandreoua – veza je, navodno, bio premijerov osobni posrednik s Karadžićem i Miloševićem, predsjednik Udruženja grčko-srpskog prijateljstva. Mi-

chas nudi još dosta epizoda iz kojih se jasno očitava naklonost i simpatija i premijera Mitsotakisa i premijera Papandreoua prema Miloševiću i njegovoj politici. Dovoljno je samo citirati Mitsotakisovu izjavu u kojoj je on Miloševića prozvao »čovjekom mira koji igra najznačajniju ulogu u pacificiranju regije«. Primjer pacificiranja regije u Miloševićevom stilu je i navodna Miloševićeva ponuda iz 1991. tadašnjem ministru vanjskih poslova Grčke Antonisu Samarasu o izazivanju sukoba u Makedoniji pri čemu bi došlo do intervencije JNA, rušenja Makedonije i stvaranja zajedničke granice između Srbije i Grčke. Tri godine kasnije Milošević će ponuditi stvaranje konfederacije između Srbije i Grčke koja će uključivati i Makedoniju da bi Papandreouu barem nominalno izrazio svoju potporu takvoj »interesantnoj« ideji. Želeći istaknuti koliko je jaka bila grčka potpora Miloševiću, Michas sarkastično zaključuje: »Sigurno je Miloševiću žao što nije nastavio po ovom pitanju. Da se ostvario njegov plan o stvaranju Grčko-srpske federacije, zasigurno bi bio dobio izbore 2000. Većina bi Grka u svakom slučaju glasala za njega!« Upravo se u toj potpori Miloševićevom režimu nalazi srž »nesvetog saveza«. Jer nije začudna pa čak niti upitna naklonost i simpatije Atene prema Beogradu, već je iznenađujuća i sramotna tako bezrezervna potpora Miloševiću. Grčka naime nije potpomagala srpsku oporbu i sve one demokratske snage u Srbiji koje su nastojale srušiti Miloševićev režim. Štoviše, Grci su bili jedini koji su prihvatili rezultate izbora u Srbiji 2000. i pozvali oporbu da ih poštuje i da ne bojkotira drugi krug izbora. Na dan Miloševićevog izručenja Hagu, u Ateni je protestiralo nekih četiri tisuće demonстраната, dok ih je u Beogradu bilo svega oko tisuću. Čak je 79 zastupnika grčkog parlamenta potpisalo peticiju tražeći ne samo da se Milošević ne izruči Hagu, već niti jedan srpski ratni zločinac. Vezano uz Miloševićevo izručenje Hagu, grčko Ministarstvo vanjskih poslova je dalo izjavu u kojoj to smatra unutarnjim poslom Jugoslavije o kojem trebaju odlučiti isključivo vlada i političke snage te zemlje, čime je ustvari dovelo u pitanje prvenstvo međunarodnog prava.

Michas zaključuje da ispod površine jednog modernog i europskog društvenog života naizgled orijentiranog prema zapadu i zapadnim normama, vrije snažan etnički nacionalizam podupiran od svih političkih snaga te osobito od grčke pravoslavne crkve. Hoće li logika etničkog nacionalizma ustrajati i dalje u Grčkoj? Prema Michasu odgovor se nudi u pitanju: Može li se etnički nacionalizam transformirati u svoju građansku inačicu?!

Nives Fabečić